

Raamatukogumälestusi

Doris Kareva*

Tartu Ülikooli Raamatukogu 220. aastapäeval peetud kõne

Armas raamaturahvas, suur rõõm ja au on üheskoos tähistada Tartu Ülikooli Raamatukogu 220. sünnipäeva.

Minugi jaoks on raamatukogu lapsest saati olnud üks tähtsamaid vaimutempleid, mille olemus ja mõte ilmutab end õige mitmel moel. Mõnest neist tahaksingi täna kõnelda.

Raamatukogu kui labürint

Selle kujundi on kuulsaks kirjutanud Jorge Luis Borges, võrreldes universumit raamatukoguga, mis eksisteerib *ab aeterno*, koosneb määramatust hulgast kuusnurkseist kambrest, on piiritu ja tsükliline. Selle ebapiisavalt ja pidevalt valgustatud sfäärilise ruumi täpne keskpunkt on mistahes kuusnurk ja selle ümbermõõt on kättesaamatu. Borges kirjeldab üksnes nähtavat, ta ei kõnele lõhnadest ega helidest, aga lugeses hakkab kõrvus kohe kumisema. See kõlab nagu vaeuaimatav päevavalguslampide surin, mesilastaru sumin või vere kohin peas.

„Kui inimsugu, see ainus omataoline, peaks välja surema, jääb ometi alles Raamatukogu: valgustatud, mahajäetud, lõpmatu, täiuslikult liikumatu, täis hinnalisi kõiteid, kasutu, hävimatu, salapärane.“ Borgese nägemus Paabeli raamatukogust on nii lummav, et see peegeldub äratuntavalt mitmetes hilisemates teostes.

„Põrandast laeni tõusis vahekäikude ja raamatutest pungil riulite labürint, meenutades üksteisega põimuvatest tunnelitest, treppidest, platvormidest ja sildadest koosnevat mesilastaru, mis lasi aimata hiiglaslikku, võimatuna näiva geomeetriaga raamatukogu.“ Nii kirjeldab Carlos Ruiz Zafón oma esikromaanis „Tuule vari“ Unustatud Raamatute Surnuaia nimelist ulmelist biblioteeki, mis lisaks Borgese labürintlikule Paabeli raamatukogule toob silme ette ka Umberto Eco „Roosi nime“ salapärase kloostriraamatukogu.

Jan Kaus on rõhutanud, kui oluline on, et eksisteerivad ruumipunktid, mis aitavad juhtida inimeste hingesid eksi, et on olemas kindlused liigse enesekindluse vastu – nendeks on raamatukogud. „Sellisel juhul saab öelda, et üks raamat on sissepääs inimlikkuse labürinti või teejuht labüridis. Või siis hoopis miski, mille pilk on suunatud labüridist välja. Sellisel juhul on aga raamatukogu kõikide sissepääsude ja teejuhtide hoidla, maagiline ruumipunkt, kuhu koonduvad ja kust hargnevad kõik inimlikud rajad.“ Tõepoolest, raamatukogu gravitatsioon tõmbab ligi just neid inimesi, keda huvitab maailma saladus.

Nelja-aastaselt olin vanavanematele ette lugenud pea kõik kodus leiduvad raamatud, kuni vanaema mu käekõrval Tallinna Lasteraamatukogusse viis. Päevad muutusid jälle põnevaks, kuigi riulite süsteem kulus kiiresti pähe ja laenuraamatud hakkasid korduma. Ühel päeval jäi lahke raamatukoguhoidja mind mõtlikult silmitsema. „Sa oled imelik laps,“ lausus ta. „Ühtelugu lahkud sa siit raske kotitäie raamatutega ja paari päeva pärast tood nad jälle tagasi. Kas sa neid üldse loed ka?“ Minu suuri silmi nähes küsis ta ühe ja teise teose kohta ja tema hämming üha kasvas. „Tegelikult ei ole see reeglitega kooskõlas,“ lausus ta, „aga seekord

* Doris Kareva (1958), luuletaja ja toimetaja, doriskareva@hotmail.com

võiks vist teha erandi.“ Ning vormistas mu täiskasvanute osakonna lugejaks. Hetk, mil astusin uue labürindi lävele, oli kogu mu senise elu kõrghetk. Kõik muinasjuttudes kirjeldatud aardekambrid kahvatasid mu elu esimese raamatukogu kõrval. Ma ei mäleta selle raamatukoguhoidja nime, aga tema näo mõtlik lahke kiirgus kumab veel aastate tagant nagu pühapilt.

Raamatukogu kui varjupaik

On raamatukogusid, mis on ettenägelikult juba projekteeritud nii, et neid vajaduse korral saaks kasutada varjendina. Aga selletagi pakub raamatukogu turvalist pelgupaika paljudele, kel ühel või teisel põhjusel pole parajasti mujale minna. Inimese jaoks, kes on äsja matnud oma lähedase, haigutab tuba nagu lahtine haav. Mõni otsib võimalust põgeneda koolikiusu, mõni koduvägivalla eest; igahüht võivad varitseda nähtamatud deemonid või põletada valus üksildus.

Minu ema töötas aastaid Tallinna Rahvusraamatukogu muusikaosakonnas. Pärast kooli lippasin sageli üles Toompeale, valisin mõne plaadi, panin pähe kõrvaklapid ja istusin lugemis- või õieti kuulamissaali, kus praegu asub Soome saatkond ja kust avaneb võrratu vaade vanalinna punastele katustele. Kuulasin endamisi klassikalist muusikat ja lahendasin koduseid ülesandeid, mõnikord ka kirjutasin midagi poolsalaja, oma lõbuks. Maailm oma probleemidega jäi alla orgu, mina võisin vaadelda kirikutornide kohal üha muutuvaid pilvi, silmapiirini laiuvat merd, ja lasta helidel end kanda. Alles tagantjärele mõistsin, milline hindamatu aegruum see verinoore inimese jaoks oli.

Raamatukogu on täiesti eriline varju- või pelgupaik, mis lisaks turvalisusele annab ka vabaduse tunde. Raamatukogu oma võimalusterohkuses avab teadvuses tihedalt kokku pakitud dimensioonid, käivitab kujutluse, mille kõik kohisevad suunad on enese valida. Nagu vihjab Carlos Ruiz Zafón, võib raamat olla korruga nii vahend kui sihtpunkt, nii varjupaik kui puhastustuli. Eks paku unigi ju lõpmata erinevaid kogemusi. Ometi on uni, see Juhan Viidingu sõnul *ainus rohi ärkveloleku vastu*, ühtviisi vajalik ja väärtuslik nii kuningale kui kerjusele. Nii tundub ka aeg, mille inimene veedab raamatukogus, iseäralist puutumatumust pakkuv. See aeg on privaatne müsteerium, püha nagu uni.

Raamatukogu kui aed

Nagu on palju erinevaid aedu, on ka erinevaid raamatukogusid – suuremaid ja väiksemaid, selgelt korrapärasatuid ja loovalt metsikuid. Aga kõik nad pakuvad mitte ainult hingele puhkust, vaid ka etteaimamatuid kohtumisi ristuvatel mõtteradadel. *Sajab eoseid ja seoseid*, ütleb luuletaja. Vilgas tolmeldamine, mis igas raamatukoguaias toimub, võimaldab vaimu kärjekannudel järk-järgult täituda. Kirjandus vajab sünniks ühtaegu omaetteolekut ja külluslikku suminat; aega ajus voolavate või välgatavate tekstide omavahelisest keskustelust osa saada.

Borges oma novellis „Hargnevate teede aed“ kõneleb paljude aegade, nii divergentsete, konvergentsete kui paralleelsete aegade üha kasvava keerisetaolise võrgu olemasolust: „Need ajalõimed lähenevad üksteisele, hargnevad, lõikuvad või on sajandeid üksteisele täiesti tundmatud, sisaldades endas k õ i k i võimalusi.“

Vanematega koos nende sõpradel külas käies läks mõnigi kord jutt teemadele, mis minule suurt huvi ei pakkunud. Siis libistasin end laua äärest viisakalt minema ja süvenesin pererahva lahkel loal nende kodusesse raamatukokku. See oli hunnitu võimalus avastada sundimatus õhkkonnas uusi autoreid, nende hääletämbreid, vihjeid ja sosinaid. Võõras aias leidis peaaegu alati tundmatuid, mõrkjaid ja magusaid, vahel ka keelatud vilju, põnevaid varjulisi allikaid. Metsikuilt, ainult korraks kohatud õitelt kogutud tolm, selle joovastavad aroomid segunesid unedes nägemusteks ning kandusid edasi mu lapsea luuletustesse.

Raamatukogu kui kool

Algkooli astudes leidsin keldris asuvast garderoobist ukse, mis viis kooliraamatukokku. See oli tõeline Unustatud Raamatute Surnuaed, kus hõljus veel endiste aegade lõhn. Sellest sõna otseses mõttes pörandaalusest kambrist võis leida pea täieliku Looduse Kuldraamatu sarja ning palju muudki põnevat, mis linnaraamatukogudes oli juba ammu likvideeritud. Paraku jõudsid muutused sinnagi. Vist juba järgmiseks sügiseks oli hõbehalli peaga vaikne haldjalik raamatukoguhoidja lahkunud. Ja koos temaga haihtusid sellest aardekambrist ühe suvega kõik vanad köited ja nende eripärane lõhn. Riilulatele jäi üksnes tuhmivõitu kohustuslik kirjandus, mida laenutas reibas pioneerijuht. Nii sulgus ühe raamatukogu uks minu jaoks vaikselt ja lõplikult.

Aga kool jätkus. Neljateistaastaselt töötasin ühe suve Rahvusraamatukogus. See oli huvitav ja õpetlik aeg, võimalus osaleda suures mesitarus lakkamatult toimivas sõelumise, katalogiseerimise ja struktureerimise protsessis. Kohtasin mitmeid erakordseid vaime, kes pealtnäha samase sisu ja iseloomuga allikate hulgast oskasid eristada ja soovitada just ühele või teisele lugejale väärtuslikku. Mäletan, kuidas Laine Pärloja raamatukogule väliskirjandust valides tellis kaks tol ajal seninägematut ingliskeelset *paperback*'i, Dhammapada ja Mahābhārata, topelteksemplaridena. „Sind näikse taolised asjad huvitavat,“ märkis ta oma lindgrenliku naeratusega napilt ja ulatas mulle raamatud. Mis võiks olla kaunim kingitusest, mida saaja veel soovidagi ei oska?

Kirjandussündmus 76 korraldajaid üllatas, kui juhuslik ja ebaühtlane oli isegi kirjandushuviliste koolinoorte lugemus. Jaak Jõerüüt koostas seejärel põhjaliku soovitusnimekirja olulistest autoritest, Mati Unt aga kasutas veel kavalamaid võtteid. „Ma arvan, et see raamat võiks sulle huvi pakkuda,“ lausus ta teinekord otsekui muuseas oma soojalt kuriseval häälel. Ja tõmbas raamaturiiulist välja mõne teose, millest mina polnud kunagi kuulnud, vahel ka keeles, mida ma kuigi hästi ei vullanud. Küllap tundis ta noore inimese loomust küllalt hästi, et mõista, millist kirge selline väljakutse võib äratada. Sõnaraamatu abil lugesin, tõlkisin ja konspekteerisin teoseid, mis tol ajal vaid vihjamisi käest kätte liikusid. Tänurõõmsa ja ülenдатuna töötasin mõttes teha kõik, et usaldust väärIDA.

Nagu tabavalt ütleb raamatukogude aasta kodulehekülj: raamatukogu on tarkuse kodu ja põnevuse allikas.

Raamatukogu kui armastus

Raamatukogu on juba olemuslikult hea kohtumiskoht, kooskõlaline keskkond, kus asju arutada, nagu Eesti Koostöö Kogu algatatud „Kohalike dialoogis kohalikus raamatukogus“. Aga ka viljakas pinnas romantiliseks üksteiseleidmiseks.

Seitsmekümnendatel Loomingu Raamatukogus ilmunud ning Noorsooteatri lavalgi tormi teinud Erich Segali romaan „Armastuse lugu“ päikesepoisist, kes avastas raamatukoguhiire, mõjutas pea tervet põlvkonda. Inimesed, kes armastavad raamatuid, on tõepoolest omavahel seotud lõpmata paljude peente vihjeniitidega. Mis omakorda võimaldab arendada mõttelist kassikangast, rikastades suhet ettearvamatute dimensioonidega.

Ka armastusest inimese ja raamatu vahel on köitvaid lehekülgi kirjutatud. Üks pea unustusse vajunud teos on Andres Vanapa eelmise aastatuhande lõpukümnendil ilmunud elegantne romaan „Riiulid“. Selle peategelane härra Ajao kiindub aegamisi, ent sügavalt ühte kirsipunasesse köitesse. Järk-järgult läbi elades kõiki armumise piinu, jõuab ta lõpuks redeli abil kõige kõrgemal riivil asuvat raamatut küünitama – ning korraks kõikuma lüües tõmbab endale õnnetult kaela kogu raamatukogu, mattudes varisevate köidete alla.

Eks ole raamatukogu ka omamoodi klooster, kus järk-järgult vabaneda isekusest ja har-

jutada pühendumist. Raamatukoguhoidja töö on õpetaja ja aednikuga võrreldav armastuse töö, pidev tähelepanu ja hoolitsemine, et õli lambis ei lõpeks, et tuluke ei kustuks, et kogu talletatud vaimuvara kehtaks, kasvaks ja kosutaks põlvest põlve.

Zafóni romaanis „Tuule vari“ kõneleb isa pojale: „See paik siin on mõistatus, pühamu. Igal raamatul, igal kõitel, mida sa näed, on hing. Kirjutaja hing ja nende hing, kes seda lugesid ja sellega koos elasid ja unistasid. Iga kord, kui raamat uutesse kätte läheb, iga kord, kui kellegi pilk üle ta lehekülgede libiseb, kasvab tema vaim suuremaks ja tugevamaks.“

Ka eesti kirjandus on tulvil tänukummardusi eelkäijatele, lähtelaulikutele, nagu Betti Alveril:

*Üle sõnade serva,
üle raamatu randi
me südant on puutunud
loojate käed,*

või tänagi värskest mõjuvaid sõnumeid, nagu Heiti Talviku kreedo:

*Meie saatus on püsida tüüril
kõigi lootuste avariiski
ja tõdede vankuval müüril
meelt heita — ning elada siiski.*

Mis ka ei juhtuks, kord loetud ja meelde talletatud sõna jääb meiega alatiseks. Nii kumiseb veres ka Artur Alliksaare lause: *Aga olnu ei hävi, sest et mälu ei kao.*

Täna südamest kõikide raamatukogude hoidjaid ja -haldjaid, nägematut müriaadi, kes eesti vaimujõu hävimatuse eest läbi aegade hoolt on kandnud ja seda tänini teevad. Nende töö tähendus on äraarvamatult suur.